

Mohay Tamás

**SZORÍTÁSBAN. DACZÓ LUKÁCS, A CSÍKSOMLYÓI
KEGYHELY FERENCES ŐRE (1957–1970)**

Bevezetés

Daczó Árpád Lukács ferences páterként kétségtelenül a népi vallásosság kutatójának is számít. Noha csak távolról, de életpályája mégis mutat némi hasonlóságot a téma klasszikusával, Erdélyi Zsuzsannáéval. Kortársak voltak, és azt követően, hogy a saját pályájukon már előrehaladtak, mindketten életük ötvenes éveikhez közeledve találtak rá új témákra, új gondolatokra. Ahogy Erdélyi Zsuzsanna tizenöt évnyi más irányú néprajzi-folklorisztikai kutatás után 1968-ban szinte „véletlenül” talált rá az archaikus imádsághagyományra egy somogyi találkozás révén, úgy Daczó Lukács is hasonló „véletlen” kapcsán figyelt fel Szűz Mária egy sajátos megnevezésére, a „Babba Mária” szóra Csíksomlyón, majd Kostelegen. Személyes kapcsolatuk is volt, és természetes módon kötötte össze őket nemcsak közös hitük, hanem meggyőződésük is arról, hogy a népi vallásosság olyan értékvilág letéteményese, amit a modern ember számára is közvetíteni szükséges, s ebben mindketten fontos szerepet szántak a lelkipásztorkodó papságnak. Közleményeik, könyveik és hatásuk természetesen egészen más körű, más természetű és más nagyságrendű. Ezúttal mégsem a népi vallásosságot kutató Daczó Lukácsról lesz szó, hanem arról a lelkipásztorról, aki a később kibontakozott kutatásait megelőzően, a saját élete és a csíksomlyói kolostor egy meghatározónak bizonyult időszakában csaknem másfél évtizeden keresztül egyedüli ferences szerzetese volt Csíksomlyónak. Ez a tapasztalat és szolgálat egész későbbi élete során meghatározó emlék maradt, egyúttal egy múlhatatlan vágyakozás alapja a visszatérés után annak érdekében, hogy immár kevésbé lelkipásztorként, mint inkább kutatóként lehessen részese a kegyhely életének. Nem nyílt erre lehetősége, hiszen a fogyatkozó létszámú ferences rend nem engedhette meg magának az ilyen „luxust”, ám akárhányszor jelen volt, mindig feléledtek benne az emlékek, mindig „viszonyított” a saját ideje és az aktuális jelen idő között.

Daczó Lukácsot Márton Áron 1945-ben, pünkösdvásárnap szentelte pappá, tíz nappal a világháborút lezáró fegyverszünet után. Élete a papi szolgálatban telt el, mindennel, ami azzal együtt járt a világháborút követő négy, majd az 1989-es változást követő újabb két és fél évtizedben. Az életrajzi keretek, a főbb állomáshelyek régóta ismertek: fiatalon Marosvásárhely, aztán 1951-től internálás Máriaradnán

és Esztelneken. 1957-től Csíksomlyó, majd már az ötvenedik életévén túl Szentágotya, Kostekek, Marosillye, újra Marosvásárhely, Fogaras, végül nyugdíjasként Dés. Ferences közösségétől erőszakkal eltávolítva, a legtöbb helyen egyedül működött harminctől hetvennégy éves koráig. Pappá szentelésének 50 éves évfordulóját Daczó Árpád Lukács 1995-ben ünnepelte Csíksomlyón. Földi pályafutását 2018. október 16-án fejezte be, Désen temették el (1–2. kép).

Lukács atya a „civil” nevét is tudatosan használja. Daczó Árpádot évtizedek óta egyre szélesebb körben ismerhetik a híveken és a ferences renden kívül is. Könyveit már idős nyugdíjas korában írta meg, és azokat széles körű érdeklődés övezte.¹ 2012-ben a Kriza János Néprajzi Társaság életműdíjjal tüntette ki, akkor Tánczos Vilmos laudálta;² 2015-ben pedig, amikor már hetven éve volt pap, Magyar Örökség díjat kapott.

Daczó Lukács 1957 júliusától 1970 novemberéig működhetett a kegyhelyen. Egyedüli ferences lelkipásztor volt ott csaknem másfél évtizedig. Ő volt annak a korszaknak a kulcsembere, aki egyfelől tartotta a frontot a hatóságokkal szemben, másrészt igyekezett a hívek javára lenni mindenben, amiben csak lehetett. Amikor sorra börtönözték be rendtársait, óvatossága megkímélte attól, hogy konfliktusba keveredjen a hatalommal. Kitartása lehetővé tette, hogy sok mindent elérjen külső és belső vonatkozásokban egyaránt, remek gyakorlati érzéke révén pedig nem ódzkodott semmilyen fizikai munkától, valamint azok jó megszervezésétől, munkatársak bevonásától. A legnagyobb elővigyázatossággal óvta az értékeket, rejtegette újabb és újabb helyekre nemcsak a kolostor könyveit és kézíratait, hanem a saját feljegyzéseit is. Azokban az években, amikor az ilyesmi az inspektorok gyakori látogatásai és a lehetséges házkutatások okán kifejezetten veszélyes volt, nem riadt vissza attól, hogy tovább vezesse a ház *Historia Domus*át. Arra természetesen nem is gondolhatott, hogy ezek valaha is a rendeltetési helyükre kerülnek, saját maga őrizte írásait évtizedekig.

Óriási hagyatékát idős korában elkezdte másokkal is megosztani. Tánczos Vilmos jóvoltából jelentős anyag került a KJNT archívumába, amelynek feldolgozása eljutott addig, hogy diákok segítségével részletes tartalmi kivonatok készültek. Már elmúlt kilencven éves, amikor naplóból és feljegyzéseiből Kozma Mária egy négyszáz oldalas könyvet állított össze. Ennek forrásértéke a gondosnak egyáltalán nem nevezhető sajtó alá rendezés ellenére igen becses.³ Az iratokból dési lakhelyén jómagam is másolhattam ezt-azt a kilencvenes években (ezekre az írásokra így hivatkozom: HD-DL). 1985-től kezdve, amikor Barna Gábor bemutatott egymásnak egy pünkösdhajnali napvárás alkalmával, sokszor beszélgettem a páterrel. A vele készült interjúkban az 1990-es években általában a korábbi (de csak később ismertté vált) feljegyzésekkel megegyezően emlékezett vissza. A diktatúra évtize-

1 Daczó 2000, 2003, 2010.

2 Tánczos 2012.

3 Kozma 2013. Lásd ismertetésemet: Mohay 2018.

deiről kevés a számba vehető kortárs tudósítás, hiszen az igazi történések a nyilvánosság elől elzárva zajlottak. Ha tájékozódni akarunk, akkor levéltári adatokra, külföldön megjelent híradásokra, emlékezésekre támaszkodhatunk. Ezért is van nagy jelentősége Daczó Lukács emlékeinek és gazdag írásos anyagának, amely Csíksomlyóra vonatkozóan a legfontosabb forrásanyagunk az 1957–1970 közti évekről.

Ő is egy volt azok között, akik meghozták áldozatukat azért, hogy a vallás „gyakorlása” és intézményei, hagyományosan tovább élő kegyességi formái mögött eleven maradjon az a hit és értékrend, ami kétezer év óta öröksége a keresztényeknek. Körülbelül erről szól a következő történet, akkor is, ha külsőleg csupán „történet”-nek látszik.

Diktatúra

A második világháború után, főként a párizsi békeszerződés aláírását és a hatalomátvételt követően a romániai kommunista vezetésű állam szovjet mintára erőteljes vallás- és egyházüldözésbe kezdett, amely – noha eltérő mértékben – minden egyházat érintett. Ennek fejleményei, állomásai emlékezésekből és történeti feldolgozásokból nagy vonalakban jól ismertek. Miközben a vallás hivatalosan szigorúan *magánügynek* minősült, aközben az egyházak kapcsolata az állammal kiemelt *politikai* kérdéssé vált. Az egyházi közösségek teljes alárendeltségbe kényszerültek, amelyet az ortodox és protestáns keresztények az állammal viszonylag könnyen megkötött egyezmények révén valamelyest könnyebben átvészeltek.⁴ A diktatúrának a római katolikus egyházzal szembeni vallásüldözését átfogóan Lésztján Ferenc dolgozta fel 2003-ban, a hiteles emlékezések között meg kell említenünk a súlyos börtönöket elszenvedett jezsuita Godó Mihály könyvét.⁵

A ferencesek helyzetével kapcsolatban itt elég néhány fejleményre utalni. A retorziók az 1960-as években is több hullámban következtek egymás után. 1961-ben a dési kényszerlakhelyen (továbbra is szerzetesi közösségben) élők közül többeket letartóztattak, évekre elítéltek, és csak a nemzetközi nyomásra 1964-ben megadott amnesztiával szabadulhattak ki.⁶ 1964 januárjában 28 egyházmegyes és 13 szerzetes pap volt börtönben, akikért Márton Áron szót emelt.⁷ Látva, hogy a közös rendi élet tovább már nem tartható fenn, másrészt látva a fokozódó paphiányt, a ferencesek vállalták azt, hogy plébániákon vállalnak szolgálatot akkor is, ha azok korábban nem voltak ferences kézen vagy egészen eldugott helyeken voltak. Így kerülhettek ferences atyák 1957-ben, az eszterneki kényszerlakhely feloszlata

4 Bottoni 2008. 313.

5 Lésztján 2003; Godó 2002.

6 Bartalis 2001. 61–62.

7 Marton–Nemes 1996. 124.

után, Mikházára, Brassóba, Szárhegyre, Csíksomlyóra, majd 1964-ben a dési kényszerlakhelyükről Kostealekre, Ojtozba, Bonchidára, Vicébe, Szentágotára, Csicsókeresztúrra, Szentjobbra, Bálványosváraljára, Lázárfalvára, Zágonba. Eközben az is jól látszik, hogy a politikai üldözés közepette mekkora szerepet játszott az egyéni helytállás. Hittel, hűséggel, áldozatvállalással, a közösség iránti felelősséggel jellemezhető férfiak és nők egymásra támaszkodva, sokszor magányos küzdelmekben őrldtek, hogy megtartsák és átörökötsék hitüket. Különösen nagy szerepe volt a vezetőknek minden szinten, a püspöktől a plébánosokig és a szerzetesekig.

A csíksomlyói kegyhely diktatúrákori története súlyos veszteségekkel kezdődik. A ferences rendház és a templom körüli terület a kommunizmus és a szocializmus idején teljesen profanizálódott, mivel az állami és a helyi vezetés tudatosan törekedett minél szűkebb térbeli keretek közé szorítani a korábbi szent helyet. A rendházat és annak minden, addig még megvolt földterületét 1950-ben elvették, attól kezdve a rendháznak csak az északi szárnya, a templom melletti sekrestye a hozzávezető földszinti folyosóval és a föllette lévő emeleti szakasz (ahonnan a templom kórusa volt elérhető) maradt egyházi használatban. Lakás és iroda céljaira a keleti szárny emeletén, a lezárt kápolna helyisége mellett csak 1957-ben adtak vissza két szobát a visszatérő ferences számára (az iskolával közös WC- és mosdóhasználattal...!). Az épületben évtizedeken keresztül iskola és kollégium volt, szakiskolás gyerekek jártak oda, akik gyorsan lelakták az épületet. A ferencesek a kolostorudvar használatától is meg voltak fosztva, ami érzékenyen érintette a búcsús tömegeket, mert sem áldoztatni, sem gyóntatni nem volt elég hely a templomban, a sekrestyében és a folyosón. Mindezt tulajdonjogilag nem rendezték el, telekkönyvileg minden a ferencesek nevéen volt. Csak 1970-ben államosították; ez volt a válaszlépés arra, hogy Daczó Lukács – némileg túlbecsülve a lehetőségeit – megérettnek látta a helyzetet arra, hogy kezdeményezze az ingatlanok visszajelnylését, szerzetesek visszahelyezését.

A régi gimnázium épületében az 1950-es években árvaházat rendeztek be, ami évtizedekig ott működött. Elesettséjük mellett az árvaházi gyerekek ez idő alatt a környék lakói és javai számára némi fenyegetést is jelentettek. A templom és a régi gimnázium épülete közé eső területen, amely a rendházhoz tartozott, 1963-ban modern iskolát építettek fel.

„A zárda épülete immár kicsinek bizonyult ezen gazdasági iskola befogadására. [Ebben a tanévben, az eddigi 3 éves kurzust 4 évre emelték fel. Így a létszám tetemesen növekedett. 194-en vannak az idén. Ezért vált szükségessé az új épület. Ott vannak a tantermek is, így] a zárda épülete kizárólag bentlakás lett. Az új épület egyemeletes, formátlan hodály. [Olyan, mint egy nagy hombár. Van benne 8 tanterem, négy alul és négy felül. Az irodahelyiségek a déli oldalán földszinten vannak hozzáépítve. Egészen elrontották vele Somlyó történeti patináját. Mit keres az itteni a történeti épületek között ez a skatulya? De még ha szép skatulyája lenne a skatulyás modern építészeti stílusnak! Seggberügött skatulya ez bizony. Pontosan szemben

a KALOT szép magyaros stílusával! [A nyáron kezdték építeni, s most januárban fejezték be. Adja a jó Mária, hogy ne sokáig fájtassa a szemünket. Mert ha majd eljön a mi időnk, a nagy építkezéskor jó lesz munkáslakásnak, s utána aztán úgy elseperjük onnan, hogy még az emléke is kivesszen a nép tudatából.]” – írta Daczó Lukács 1963. február 24-i feljegyzésében.⁸

A „veszteséglistát” gyarapították a szándékos rongálások vagy a szándéktalan romlások, amiben – panaszok szerint – élen jártak a gyerekek. A Kis-Somlyó-hegyről egymás után tűntek el régi fakeresztek, 1961-ben „a Jakab Imre zarándok keresztjét is elvitték, mind a kettőt”. A Kálvária kőkeresztjeit sem kímélték „immár a negyedik stációt is ledöntötték. Vasrúddal kellett kifeszíteniük a csutakjáról a követ, mert úgy bele volt erősítve vascsapokkal. Vagy három más oszlopról is leverték a keresztet”.⁹

A Kis-Somlyó-hegy oldalán, a Jézus-hágótól keletre 1961-ben sípályát alakítottak ki, ami miatt kivágtak minden fát és bokrot, és amit Daczó Lukács nagy rosszszállással emleget.¹⁰ A mindössze 400 méter hosszú és 110–130 méter szintkülönbséggel rendelkező pályához később tányéros sífelvonót is építettek. Az elhanyagolt sípálya sok éven keresztül nem működött, a romos felszerelések egy korábbi korszak mementóiként árválkodtak.

Az ingatlanok mellett a másik nagy veszteség a rendház kiválóan gazdag könyvtára volt. Mivel ez a könyvtár középkori eredetű, működése folytonos volt, minden dűlés és pusztítás mellett is viszonylagos épségben maradt meg, világos volt, hogy valamit kezdeni kell vele. A gazda nélkül maradt könyvanyag elszállítására az egyházmegyének az állam által jóváhagyott vezetője (vikáriusa), Adorján Károly 1951-ben – nyilván külső nyomásra – levélben kérte a csíkszeredai plébánost. Ő azonban azt válaszolta, hogy erre csak szakszerű módon, hozzáértő vezetése mellett kerülhet sor, és kérte az engedélyt ahhoz, hogy Hajdú Leánder ferences Csíksomlyóra mehessen. Erről természetesen szó sem lehetett, úgyhogy egyelőre minden maradt a régiben. A könyvtár még vagy tíz évig ott maradt, ám használni nem lehetett: behordták a rendház keleti szárnyának emeleti kápolnájába, és a helyiséget lepecsételték. Csak 1962-ben szállították át a könyvtár anyagát a múzeumba Csíkszeredába, a helyiség azonban még évekig zárva maradt.

„Rettenetes látni, amint ládádba rakják és teherautóval szállítják el a sok drága könyvet. Nézni azt, hogy amit az őseim annyi gonddal, áldozattal és szeretettel annyi hosszú évszázadon át összegyűjtöttek és megőriztek, azt most a szemem láttára viszik és hordják el. Nézni némán, mert mit is szólhatnék? Tiltakozzam? Kinek és hol? Ha sokat ugrálok, egyszerűen eltüntetnek engem is.”¹¹

8 Kozma 2013. 231. kihagyásos közlését itt [szögletes zárójelben] kéziratból (HD-DL) egészítettem ki.

9 HD-DL 20a, Kozma 2013. 224, 231.

10 Uo.

11 Kozma 2013. 194.

1950 és 1989 között, negyven éven keresztül Csíksomlyó és az ottani búcsújárás nem elsősorban csupán vallási okokból volt útban: nem az imádkozó, virrasztó, Szűz Mária kegyszobrát megérintő és gyóntatószékek előtt sorban álló emberek zavarták a kommunista rendszert. Hogy mennyire nem, az jól látszik abból, hogy a diktatúra enyhülésének idején éppen ezeket a „csupán” vallási tevékenységeket lehetett szabadabban végezni, még ha erős ellenőrzés és megfigyelés mellett is. A búcsújárás nyilvánvalóan politikai, mégpedig egyházpolitikai és nemzetiségpolitikai okokból volt tűrhetetlen, mert nyilvánvaló volt nemzeti és politikai tartalma. Egyik sem volt ugyan explicit, de egyik sem volt elrejtett.¹² A kommunista vezetés számára félre nem érthető és szűnni nem akaróan zavaró emlékek voltak azok az események, amelyek az 1940-es években lezajlottak Somlyón. Nem lehetett elfelejteni az 1940-es búcsút, amikor a fiatal Márton Áron már másodszor vett részt az első háborús évben megtartott búcsúban. Románia ekkor már fenyegetve érezhette magát, pár héttel később érkezett meg a szovjet ultimátum Besszarabia átadásáról. Néhány hónappal később már a második bécsi döntés öröme tartották meg a Mária neve napi búcsút szeptember 14–15-én.¹³ A „kis magyar világ” idején Somlyó a magyarországiak, köztük a politikusok zarándokhelyévé is vált. Állami és egyházi vezetőkön kívül a magyarországi érdeklődők is ekkor kezdtek nagyobb számban felkeresni a kegyhelyet az ünnepeken és azokon kívül is, és komoly összefogás eredményeképpen hozták rendbe a földrengéstől megrongálódott templomépületet. Nem lehetett elfelejteni, hogy 1945-ben, 1946-ban, mindaddig, amíg a párizsi békeszerződés újra oda nem ítélte Erdély egész területét Romániának, a somlyói búcsúra összegyűlt százezres tömeg a legnagyobb magyar gyülekezés volt, amelynek csak egy gyűjtő szónoklat kellett volna, hogy politikai követelésekbe kezdjen.¹⁴ Nem volt elfelejthető Márton Áron fellépése, aki pontosan látta ezt a

12 A román államhatalom Csíksomlyóval szembeni ellenérzésének már évtizedes múltja volt, ami megmutatkozott a búcsú akadályozásában 1920-ban és később is (lásd Mohay 2009. 158–164.).

13 „A székelység felejthetetlen körülmények között köszönte meg Istenének a szabadságot. Aztán P. Lukács Manszvét felhívására szent fogadalmat tett: ezután minden évben két búcsút tart. A pünkösdit és a Mária nevenapit” *Csiki Lapok* LII. 38. 1940. szept. 22. 2.

14 Nékám Sándor bukaresti magyar követ jelentése ezt így fogalmazta meg: „A jelenlévők szerint a püspöki beszéd előtt a légkör annyira telített volt, hogy az elkeseredettség könnyen politikai tüntetésben robbanhatott volna ki. Hallatszottak olyan hangok is, amelyek azt kívánták, hogy a gyülekezetnek az 1918-as gyulafehérvári példa nyomán nemzetgyűléssé kellene átalakulnia és a párizsi határozat elleni tiltakozás jeléül a Magyarországhoz való csatlakozást kellene követelnie... *Az egybegyűlt nép a beszéd hatására valóban megőrizte a fegyelmét, a jelenlévő román csendőr őrnagy, a kivezényelt karhatalom parancsnoka – aki előzőleg aggodalmát fejezte ki a nép hangulata miatt, amely szerinte a párizsi határozat után napokig »nem dolgozott, csak izzott és minden akcióra képes lett volna« – a beszéd után elismerését fejezte ki a püspöknek, hogy papjainak adott szigorú utasítása nyomán a tömeget ennyire fegyelmezetten sikerült mozgatni és rendben tartani.*” (Közli: Virt 2002. 150–151.)

lehetőséget, és azt is, hogy ennek következményeitől meg kell óvni a népet, s hogy neki kell magára vállalnia az igazság kimondását, a követelések megfogalmazását. 1949 pünkösdjén a püspök fehér lovas bevonulása a gyimesiek gyűrűjében már csak olaj lehetett a tűzre, ami után nem tűrt halasztást a „kikapcsolása”. Ha a búcsús tömeg nem is jelentett közvetlen politikai fenyegetést a rendszer számára, azok, akik illegitim hatalmat és diktatúrát gyakoroltak, nem alaptalanul féltek, s ismert, hogy az egyénileg és tömegesen átélt félelem mennyire megnagyítja az ellenfelet. A képzelt ellenségtől való félelem pedig mindennél erősebb motiváló ok az erőszak gyakorlására. Hasonlóan félreérthetetlen volt a búcsú nemzeti karaktere is. 1940 és 1944 között éveken át lenghettek a magyar nemzeti lobogók, énekelhették a magyar himnuszt, de ha mindez nem történik, akkor is bármely román vezetés számára sajnó szálka egy ekkora méretű magyar gyülekezés, amely ráadásul békés, és nem akar semmi mást, csak a hitét kifejezni, vallási hagyományait gyakorolni. (3–7. kép)

Ahogy mindez felejthetetlen és felejtésre ítélt emlék volt a vezetésnek, ugyanúgy volt felejthetetlen, s egyúttal ki nem mondott, ki nem mondható emlék a búcsúban résztvevőknek is. 1950-től kezdve Somlyó látens jelképpé vált; a ferencesektől elhagyatott kegyhely sok éven át olyan, akár a ruháitól megfosztott Megváltó a Golgotán.¹⁵

Köztudott, hogy 1949 után olyan szakadás történt a búcsújárásban, amely minden korábbihoz képest teljesen más helyzetet teremtett. Tilos volt minden korábban megszokott ünnepi forma, külsőség: tilos volt nyilvánosan ünnepelni, nem volt szabadtéri gyóntatás, nem volt felvonulás, kikerülés, nem voltak keresztek, lobogók és semmilyen más jelvény. Az emberek, akik előzőleg megszokhatták, hogy húszasával gyóntatják őket a páterek, szentbeszédnek hangoznak el, egy nap akár hat is, most döbbenettel tapasztalták, hogy Somlyón éveken keresztül egyáltalán nincs ferences. Ilyen nem volt már több mint háromszáz éve. Ez a közvetlen és direkt akadályoztatás éveken keresztül tartott abban a vélt reményben, hogy az emberek távortartása az ünneptől tartós „eredményt” fog hozni.

Az erőszakos tiltás évei után, az 1950-es évek második felétől a búcsúsok újra megindultak, s egyre nagyobb számban, egyre magabiztosabban indultak meg, egyre többek és egyre messzebről kapcsolódtak be az ünneplésbe. Közben igazoltató milicisták, civil megfigyelők képében mindvégig jelen volt körükben a hatalom fenyegető jelenléte, amely mindig figyelmeztette őket arra, hogy meddig mehetnek el, meddig fejezhetik, illetve nem fejezhetik ki valódi érzéseiket, vágyaikat, mennyire tehetnek akár csak halvány utalást is valódi emlékeikre.¹⁶

15 A Jézus-hágó (Kálvária) tizedik stációjának felirata: „Ó meztelen Krisztus a hegytetőn, | légy irgalmas vetkeztetőm. | 1949. VIII. 20-án | Szatmári Irgalmas Nővérek”.

16 Fényképező idegenként még 1985-ben is milicisták igazoltattak, faggattak, fényképeimet, magnószalagjaimat, jegyzetfüzetemet elvették.

Lukács atya csíksomlyói működését két oldalról tekintjük át: a templomon és a rendházon, illetve ezek környezetén végzett javító, renováló munkáját, valamint lelkipásztori tevékenységét, különös tekintettel a lassan újjáéledő búcsújárásra.

Külső javítások

Daczó Lukács korabeli feljegyzéseiből tudunk részleteket arról, hogy 1957 után milyen kisebb-nagyobb javításokat végzett el vagy szeretett volna elvégezni. Ennek előzménye az volt, hogy a ferencesek nélküli hat évben a kegyhely lelkesze, az idős Bartos Mihály igyekezett mindent megőrizni, s ezért semmihez sem engedett hozzányúltni – így minden maradt a régiiben. (Néhány kép ezekből az évtizedekből valamelyest illusztrálhatja azokat az állapotokat, amely Lukács atyát fogadták, amelyeket aztán ő vagy mások megváltoztattak [7–14. kép].)

Lukács atya első teendője a templom tetőzetének kiigazítása, szigetelése volt, majd a világítást igyekezett jobbra tenni. A hajó közepén addig egyetlen bádogtányér volt egy százas égővel, a kóruson ugyancsak, a szobrot is hasonlóképpen világították meg, az oltár két oldalán pedig két 25-ös gyertyaégő. Az esti miséken gyertyafénynél kellett felolvasni a perikópákat.

Következett egy alapos takarítás, portalanítás és lomtalanítás. A kriptából kihordták a penészedő régi bútorokat, lomokat, tisztába kellett tenni a sekrestyét. Az első tél tapasztalatai alapján 1958. tél elején a páter a neki meghagyott folyosószakaszon beüvegeztette azt a három ablakot, amelyek még nyitottak, huzatosak voltak. Addigra a rendház nyitott folyosóinak beüvegezése már csaknem hiánytalan volt, az odaköltöztetett iskola a felső szintet is megcsináltatta, kivéve a pap két szobája előtti három ablakot.

1958 nyarán a villanykapcsolókat a templomból bevitték a sekrestyébe, mert a gyerekek addig előszeretettel kapcsolgattak. Elrendezték a harangköteleket, hogy könnyebb legyen húzni őket. A páternek gondja volt a gyertyatartókra is, a tompa szegeket részben házilag, részben mesterrel kihegyezte. Lezárták a toronyba és a kórusra vezető feljáratot, ahová a gyerekek szintén sokat jártak fel, és sok piszkot hagytak maguk után. Az orgona kisebb hibáit P. (Márk) József javította ki, aki akkor Désen lakott, és aki öt évvel később ezt a munkát újra elvégezte. 1959 nyarán kijavították a harangok nyelvét, hogy egyenletesebben és szebben szóljanak.

A templom szellőztetése 1942 óta nem volt lehetséges, amikor az üveglablakok elé az addigi drótháló helyébe dróthuzatos vastag üveglablakokat helyeztek el. 1959 nyarán a Szent Antal-ablakokon kiszedték az egyik ilyen táblát, dróthálával pótolták, a belső színes ablakot pedig nyitószerkezettel látták el. Hasonló cserét végeztek el a templom déli oldalán is, ahol egy ablak a zárda padlására nyílt. Ezt követően négy hétig takarítottak, hogy augusztus 2-re, a ferencesek nagy búcsúünnepére (Porciunkula) a templom szebb legyen. „*Irtózatosan sok por volt lerakódva*

mindeniütt. 1913 óta, a templom festése óta ilyen nagy takarítás még nem volt benne. Ezt az öregek mondták.” (HD-DL 5a.) A páter saját maga mászott fel takarítani a Mária-szobor koronájának tartószerkezetére, ami nyolcszor hét centis vaspántokból készült. A takarítás után „legtalálóbban egy legényke, Salamon Zolti jellemezte a templom újszerűségét: »Olyan világosság van most idebenn!«”. (HD-DL 5b) A takarítást, amelyben sokan segítettek a falubeliek közül, a következő években rendszeresen megismételték pünkösöd és az őszi Mária-búcsú előtt. Sor került még a Szent Antal-kápolna és a Szent János-kápolna tetejének javítására, a templomajtók lekezelésére, a folyosószakasz padlózatának javítására.

1959 nyarán az iskola is nagy átalakítást végzett, felújították a villanyhálózatot, kicserélték a folyosók kövezetét, a lépcső fakorlátját. Két gótikus ajtómaradványt is ekkor falaztak el, valamint találtak egy addig ismeretlen kis rejtett zugot a templom fala mellett, amelyet ruharaktárnak rendeztek be (Lukács atya sajnálta, hogy azt korábban nem használták rejtkehelynek...). Kicserélték a tetőcserepeket, betonjárdát készítettek az épület köré.

1961-ben „csíki székely keresztszemes garnitúrába sikerült felöltöztetni a templomot. Házi szőtt kendervászonra varrták fel az asszonyok azt a szép mintát kék cérnával... Végre van a székelyek templomának székely, mégpedig csíki székely ruhája”. A vásznat pénzért szőttették Csíkdánfalván, a hímzést a somlyói asszonyok végezték el adományképpen. (Név szerint fel vannak sorolva a közreműködő asszonyok, köztük pl. Domokos Pál Péter nővére is.)¹⁷ Szintén a templom szebbé tételéhez járult hozzá egy kolozsvári asszony, aki fából faragott Szent Ferenc-szobrot ajándékozott, amit a páter el is helyezett Szent Ferenc oltára mellett. A takarítás megkönnyítésére pedig 1961 októberében porszívót vásárolt 832 lejért (HD-DL 18a).

1963-ban „Ferenc Pista Jézusfaragó emberrel kijavítottam az oltárok faragásain esett töréseket és rongálódásokat A szószék alján a girlandokkal volt a legtöbb munka. Ezeknek nagy része le volt esve és összetörve” (HD-DL-32a).

Évek elteltével, 1968-ban a páter a püspökségen kezdeményezett újabb javításokat, szeretne volna a templomba a hangosítást beszereltetni, de akkor erre nem volt módja. Azt viszont elérte, hogy a Kis-Somlyó-hegy oldalában a megrongálódott, kidőlt stációs keresztek újra állíthassa. Ez sikerült is, ma is látható rajtuk az „1968” évszám. Ennek a munkának a részeként betonlábak közé rögzített vascsövekkel kerítette be a stációkat, védelmiül kóborló állatok és más kártevők ellen.

1967-ban, a könyvtár elszállítása után négy évvel Daczó Lukács igyekezett kijárni, hogy az immár értelmetlenül zárva tartott kápolnát végre nyissák fel. Az akkor már tizenhat éve lepecsételt kápolnát szerették volna használatba venni arra hivatkozva, hogy azt másra nem is lehet használni, továbbá hogy szükség van a

17 Kozma 2013. 221.

helyre a templomi dolgok elhelyezése érdekében is, és hogy a benne lévő teljes felszerelésű oltárt a kultikus célt szolgáló holmikkal kötelező leltárba venni.¹⁸

1968-ban Daczó Lukács az őszi Mária-búcsúkon hirdette ki elgondolásait a templom belső rendjével és a hívek adakozókészségének általa vélt torzulásaival kapcsolatban. Egyik kifogása az volt, hogy egyre több márvány hátatáblát hoznak, az utóbbi időben már tízet is, s ennek akart véget vetni, mondván, hogy ezeknek az árát jobb célokra is lehetne fordítani. „Már nekünk is van kereken 55 táblánk.” Nem szerette volna, ha a templomot ezek még inkább elárasztották volna. Másik kifogása a gyertyagyújtókkal szemben merült fel, és kérte, hogy sehol se gyűjtsanak egyénileg gyertyát a templomban, hanem inkább az árát adják oda. Ez főleg a gyertyák füstje miatt volt érzékeny kérdés. A harmadik az ajándékba vitt terítők kérdése volt, amelyeket az emberek buzgón vittek, ámde a páter értésükre adta, hogy a templombelsőt is ugyanolyan gonddal, egységes stílusban illik berendezni, mint ahogy ki-ki a saját otthonával teszi, s ezért nincs értelme a különböző anyagú és színű textileknek. Azt kérte, hogy ha valaki valamit adni akar, azt előre beszélje meg, s ha a jó szándéka megfelel a kegytemplom céljainak, akkor elkészítheti. Egyúttal kifejtette, hogy a leghelyesebb a templomi terítőket a környék saját népművészeti stílusában elkészíteni. Addigra ő már évek alatt elkészíttette a templom kék és piros garnitúráját, s még tervezett egy zöldet és egy csángó varrottast is, valamint ezekhez megfelelő, hozzá illő miseruhákat. Végül a nevüket falra firkálókkal szemben szólt határozottabb szavakat.

A templom előtti tér és az utcafronti kerítés sokáig rendezetlen állapota abból adódott, hogy a kisajátításkor ezt ugyan formailag nem vették el a rendtől (telekkönyvileg továbbra is a ferencesek nevéen volt), de az iskola kezelésébe adták. Erre és a turisztikai szempontból kedvezőtlen benyomást keltő voltára hivatkozva kérte Daczó Lukács, hogy szolgáltatassák vissza a rendháznak, hogy rendben tudják tartani. Ez biztosíthatta volna a ferencesek számára azt a lehetőséget, hogy a térre kevésbé engedjék be a vásári árusokat.

Nem volt egyszerű a rendházhoz tartozó, domboldali Szent Antal-kápolna javítása. Ennek állapota az 1950-es években rohamosan romlott, amiben jelentős része volt a rongálásra hajlamos iskolás és kollégista gyerekeknek. Daczó Lukács már 1963-ban jelezte, hogy a megrongált tetőzet miatt be fog ázni az épület, és veszélybe kerül az értékes barokk oltárkép. Mivel folyamodványára nem érkezett érdemi válasz, ezért 1966 őszén és 1967 tavaszán saját maga kijavíttatta a tetőzetet: a szentélyt a cserép helyett bádoggal fedte be, a hajó felett pedig pótolta a cserepeket. Ezért a javításért a tartományi vezetőség 3000 lejes pénzbüntetésre ítélte a kegytemplomot (hatalmas összeg akkoriban), amelynek kifizetése lehetetlen volt; elengedéséért a páter kérésére a püspök sikerrel folyamodott a hatóságokhoz.¹⁹

18 Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GyÉL) 1967–1839. (Csíksomlyó, a kegytemplom kápolnájának felújításáért)

19 GyÉL 1967-818/32 (Szent Antal-kápolna javítása).

Erről a kálváriáról Daczó Lukács interjúbán is beszélt, valamint egy 1995-ben keltezett feljegyzésében is megemlékezik.²⁰

A csíksomlyói (= csobotfalvi) plébános, Tamás Ferenc 1966-ban kezdeményezte, majd az engedélyek megszerzése után 1967-ben megszervezte a Salvator-kápolna megromlott állapotú faszindelyes tetejének javítását és a kápolna kifestését. A hosszas levelezés, engedélykérés hónapokig tartott, a hatóságok egymás után kértek új és új kiegészítéseket, hogy megadhassák az engedélyeket. A munka novemberre elkészült, 5500 zsindelyt használtak fel hozzá, rendbe tették a kőlépcsőket, és újra festették az épületet.²¹

Amikor Romániában 1968-ban megszüntették a tartományokat, köztük a Maros-Magyar Autonóm Tartományt is, és visszaállították a megyerendszert, akkor a Székelyföld területén két, mindenféle történelmi előzmény nélküli megyét, Hargita és Kovászna megyét alakították ki. Hargita megye nagyjából a korábbi Udvarhely és Csík megye területére esik, Kovászna pedig nagyrészt Székelyföld háromszéki részeire. Nem közismert, hogy 1968 februárjában Csíkszeredában valóságos tömegtüntetés volt annak érdekében, hogy az új megye központja ne Székelyudvarhelyen, hanem az ő városukban legyen, és „csodák csodája”, a helybeliekből összeállt tárgyalóküldöttség erről meg tudta győzni az ország első emberét.²² Hargita megye székhelye Csíkszereda lett, ahol aztán a következő két évtizedben igen komoly fejlesztések és beruházások történtek, új munkalehetőségek nyíltak meg, megnőtt a város népessége. Részben ennek a változásnak esett áldozatul a város régebbi belső területe, utcasorokat bontottak le és rajzoltak át. A megyerendszer egy új elit hatalomba kerülésével járt, a párt- és állami, gazdasági vezetőknek egy talán inkább nemzeti érzelmű része jutott szóhoz.

Ennek kapcsán Daczó Lukács atya az emlékezései során (és írásaiban is) részletesen beszámolt arról, hogyan került sor egy miniszteri látogatásra, hogyan készítették elő a találkozást. Megkapó, ahogy beleláthatunk abba, hogy egy minden szempontból elnyomott helyzetben lévő ferences hogyan alakítja úgy a helyzetet, hogy szinte „csőbe húzza” a minisztert, és megnyitja a szemét arra, mi minden érték van Somlyón, ami a világi hatalom szempontjából is „hasznosítható”, és alkalmassá teszi a helyet a turisztikai fejlesztésekre: iskoladrámák, orgona. A személyes találkozást egy meghívás követte a megyei pártaktíva ülésére, ahol a páter (egyetlen egyházi személyként) ugyancsak előadhatta elgondolásait, amit aztán írásban is kértek tőle. Utólag nehéz megítélni, hogy a változásokban kinek mekkora szerepe volt; annyi bizonyosnak látszik, hogy sok tényező játszott össze, de ezek között a személyes ráhatásnak is biztosan volt jelentősége.²³ Ilyen kedvező pillanat-

20 Kozma 2013. 217–218

21 Ld. GYÉL 1967-413. (Csíksomlyói Salvator-kápolna javítási engedélye).

22 Néhány akkori közszereplő visszaemlékezései az eseményekről Gagyi József előszavával kötetben jelentek meg: Sarány–Szabó 2001.

23 Kozma 2013. 233–238.

ban más kérés is előadható: így kaptak vissza az atyák egynéhány szobát a rendház keleti szárnyának emeletén a lépcsőig. A fejlesztések jegyében újra „fölfedezték” az orgonát, és így 1968–69-ben Somlyón elkezdtek orgonahangversenyeket szervezni. Később, már a nyolcvanas években a kegytemplomban rendszeresen zajlottak hangversenyek. Orgonisták, kórusok léptek fel, rendszerint egyházzenei műsorral. Ezeket az egyházmegyei hatósághoz terjesztették fel jóváhagyásra.²⁴

Daczó Lukács 1969-ben részletes folyamodványt írt a püspöknek, amelyben oldalakon át sorolja az érveket Somlyó idegenforgalmi jelentőségének komolyabb kihasználása érdekében. A megysítés idején a párt- és állami vezetéssel folyt találkozásokat, megbeszéléseket a levéltári dokumentumok is tartalmazzák, a visszaemlékezéseivel és az elmondottakkal szinte megegyező módon.

„1969. február 15-én meglátogatta a kegytemplomot Fazekas János, a minisztertanács alelnöke Hargita megye és Csíkszereda város vezetőségével, a Hargita újság szerkesztőivel, a megye művelődés és művészetügyi szakembereivel és másokkal. Még Kányádi Sándor költő is itt volt.

Jó két órát töltöttek itt.

Február 22-én délután pedig a város értelmiségével találkozott miniszter-alelnök úr, amely megbeszélésre engem is meghívtak, ahol fel is szólaltam.

Úgy látszik, újraértékelik a Csíksomlyóról való általános nézetet, mégpedig:

1. Csíksomlyónak olyan haladó hagyományai vannak, akiről nem szabad megfeledkezni, és amiket fel is kell újítani.

2. A legsürgősebb feladatok közé tartozik annak a kérdésnek a megvalósítása, hogyan lehetne Csíksomlyót bekapcsolni az országos turista-forgalomba?

3. Hargita megye művészeti életének fellendítése és ugyancsak az idegenforgalom szempontjából is, be kell indítani az orgonahangversenyeket, és felújítani a Csíksomlyón százados hagyományokkal rendelkező szabadtéri színjátékokat. ...

4. Olyasmiről is beszéltek, hogy az egész zárdaépületet múzeumná és idegenforgalmi fogadó-bázissá kellene tenni.

Ezen látogatás konkrét eredménye már az, hogy a miniszterelnök úr kifejezett parancsára nagyobb lakóhelyiséget fogok visszakapni, hogy a látogatókat illően fogadhassam. Most is az volt a helyzet, hogy magas vendégeimet nem volt ahova leültessem.”²⁵

A korabeli levéltári iratokból ugyanakkor az is látszik, hogy javaslatai, folyamodványai, választ sürgető levelei olyan gyakorisággal és olyan hevülettel születtek, nemegyszer terjengős előadásban, hogy azok túlzásait olykor már a püspök-

24 Csíki Csaba orgonista és a sepsiszentgyörgyi Vox Humana kórus hangversenye 1989. június 9-én, lásd: GYÉL 1989-1304/37; Ruha István és Botár Katalin hangversenye 1989. szeptember 21-én, lásd: GYÉL 1989-2175/37.

25 GYÉL 1969-678 (Csíksomlyói kegytemplommal kapcsolatos tervezések). Daczó Lukács február 24-i levele. Rajta a püspök kézzel írott megjegyzése: „jelentését érdeklődéssel olvastam, s érdeklődéssel várom, hogyan gondolják a tervek konkretizálását”.

nek kellett mérsékelnie, mondván, egyszerre nem lehet mindent elvárni, követelni. Biztos, hogy 1969–70-ben irreális és korai volt még négy ferences odahelyezését kérni, továbbá a kolostori szoba visszaigénylése mellett szóba hozni a rendház korábbi földjeinek visszakérését.²⁶ A lassan megnyíló lehetőségek diplomatikusabb kiaknázása a Somlyón később, 1970 és 1982 között működött Écsy János nevéhez köthető.

Az atyák ráéreztek az olvadásra, és kihasználták a lehetőségeket. 1970-ben újrifestették a kövek feliratait a Kis-Somlyó-hegy keresztútján, amelyek száz évvel korábban, a kiegyezést követő évben készültek. Rendbe hozták, amit lehetett.

Daczó Lukács – a nemzetközi turisztikai évre is hivatkozva – 1967 nyarán képeslapok készíttetését és kiadását kezdeményezte, amire a püspökségtől kért engedélyt. 1969-ben a somlyói templomról színes képeslapot adtak ki, kisebb füzetkék is jelentek meg. Később, az 1970-es években a ferencesek több folyamodványa ugyancsak képeslapok előállításával és azok terjesztésével kapcsolatos. Az egyházügyi hivatal a kéréseket oda-vissza küldözgette arra hivatkozva, hogy nincs elég kapacitás, nincs pénz, hónapokig húzódtak a válaszok, és minden kezdődött előlről. Az atyák igyekeztek előrébb jutni, a püspök pedig támogató leveleket írt, és rendszeresen melléállt minden jó kezdeményezésnek.

Az 1960-as években a Somlyóra érkező hívek számára más „újdonság” is adódott: ekkor maradt abba a kegyszobor, illetve a Mária karján ülő Jézus szobrának öltöztetése. Ez a szokás több más kegyhelyen is gyakori (Mariazell, Andocs, Csátka, Máriakálnok stb.), és csak a II. vatikáni zsinat vetett neki véget. Csíksomlyón a harmincas években erről újságban is beszámoltak,²⁷ fényképes ábrázolása is fennmaradt, mi több, legújabbán kiállításon is helyet kaptak a kegyszobor szépen rendbe hozott ruhái.²⁸ Azok számára, akik sok időn keresztül megszokták, hogy a kis Jézus alakját kis köntös fedi, minden bizonnyal egy kicsit furcsa lehetett egy ruhátlan alak, még ha nem is kötötték ezt össze a szerzetesrendek levetköztetésével... Szerencsésen megmaradt Daczó Lukács egy feljegyzése az ezzel kapcsolatos templomi hirdetésről. Ebből az derül ki, hogy a szokást ő maga függesztette fel 1966-ban. *„A műveltség mind nagyobb terjedésével immár nemcsak a máshonnan jött látogatók, hanem a saját fiatal nemzedékünk szemét is bántani kezdte a Jézuska ruhája. Többen ki is fejezték véleményüket, hogy jobb volna, ha nem öltöztetnék a*

26 GYÉL 1969-678/14 (Csíksomlyói kegytemplommal kapcsolatos tervezések; 1970-1034/14. (Csíksomlyói kegytemplom lakás, föld stb. igényei)

27 *„A magához ölelő, megbocsátó szeretet sugárzik az isteni Gyermekek szeméből. Jobb kezével megáldja a hozzáfordulókat. Testét gyöngéd kezek selyemköntösbe öltöztetik, amelynek színe az egyházi évszakok szerint változik”* (Lukács 1934.).

28 Hegedűs Enikő művészettörténész és Márk József OFM úgy tudja, hogy a szobrot az 1960-as évekig öltöztették (Márk 2001, 2014. 51; Daczó–Hegedűs 2015). A kegyszobrok öltöztetése sokszor tárgyalt kérdés Európa-szerte, lásd például. Frauhammer 2014.

*Jézuskát. A turista forgalom is mind jobban fejlődik. Miért ne lássák úgy a kegyszobrot, amint azt kifaragták, minden sallang nélkül?*²⁹

A II. vatikáni zsinatot követő liturgikus reform egyik fontos következménye volt a templomok szentélyének átalakítása, a szembemiséző oltárok felállítása. A népnyelvű liturgia bevezetése szükségessé tette, hogy a hívek minden ponton követhessék a papnak az oltárnál mondott szavait. Nem tudjuk pontosan, hogy erre Somlyón mikor és hogyan került sor, és hogy vajon ebben volt-e tevékeny szerepe Lukács atyának, de az biztos, hogy az 1970-es évek elején a szembemiséző oltár és ezzel a szentély új berendezése már megvolt. A hangosítás bevezetésével Daczó Lukács 1968-ban sikertelenül próbálkozott,³⁰ majd az ő helyére újonnan odakerült P. Écsy János tett javaslatot, és kért engedélyt először 1971 áprilisában. Erre csak másfél éves huzavona után, 1973 augusztusában érkezett meg a pozitív válasz, és október 6-án kerülhetett sor a hangosítás beszerelésére.

Lelkipásztori munka

Daczó Lukács egykorú *Historia Domusa* a külső körülmények, javítások vagy más események leírása közben sokszor hozza szóba a papi munka lehetőségeit és keserveit. (Néhány egykorú és későbbi képen idézzük fel alakját, főként azokban a helyzetekben, amelyek megélésére saját, Somlyón töltött évei során nem volt lehetősége. [15–28. kép]).

Mivel a kegytemplom nem volt plébánia, ezért keresztelni, esküdni, temetni az embereknek a plébánoshoz kellett fordulniuk, ám sokan szerették volna gyermeküket a kegytemplomban keresztelni, vagy házasságukat ott megáldatni. Ilyenkor megegyezésre volt szükség a csobotfalvi (=somlyói) plébános és a páter között, mert ennek anyagi vonzatai is voltak. Volt, hogy a plébános ment a kegytemplomba, volt, hogy rábizta a teendőket a ferences atyára. Ugyancsak anyagi vonzata volt a Vízkereszt ünnepét követő házszentelésnek, amely az egész környéken eleven szokásként élt (mind a mai napig). A plébános nem vette jó néven, hogy ezt a páter is végzi, s ő a rosszállást megérezve és a szemrehányástól tartva, ezt egy-két év után, 1961 körül abba is hagyta; nem kis keserűséggel jegyzi meg a plébános anyagi hozzáállását, pénzzel való megbízhatatlan bánásmódját.

Nehezebb kérdés volt a hitoktatás, amit az állami hatóságok minden erővel akadályozni igyekeztek, voltaképp sikerrel. 1957–58-ban még nagyobb számban voltak gyerekek, aztán erősen lecsökkent a létszám, csak hárman-négyen maradtak. Erősebb rábeszélés, többszöri figyelmeztetés mellett gyarapodott kissé a létszám 14-15-re (HD-DL 12b, 1961. V. 2). A páter újra meg újra kifakadt a rendszer ate-

²⁹ Jézuskát nem öltöztetjük többé (1966). Templomi hirdetés, 1966. jún. 2. Daczó Lukács OFM gépiratos feljegyzése.

³⁰ GYÉL 1968-1049 (Csíksomlyói kegytemplom szükséges javításokról).

ista szelleme ellen. Gyűlések, körök, elfoglaltságok miatt a gyerekeknek vasárnap is iskolába kellett menniük. Megfenyegették, megszidták azt, akiről kitudódott, hogy templomban volt. A hittanra járó gyerekeknek is csak a kisebb része járt templomba a vasárnapi misére.³¹

1961–62 volt a kollektív gazdaság megszervezésének az éve. Ezek a megpróbáltatások a papot is erősen igénybe vették, még ha csak közvetve is.

„Ez év [1962] január 28-án avatták fel itt, Csíksomlyón a kollektív gazdaságot. Itt aránylag könnyen ment. A felcsíki és az alcsíki falvakban azonban nagyon sok ember erősen megszenvedett a kollektivizálásért. Ennek történetét leírni külön feladat. Ez külön fejezete lesz a sátánizmus történetének, mert ez a pokol fertelmeinek kiloccsanása a földre. Nincs emberi nyelv, melynek jelzői alkalmas minősítéssel fejezhetnék ki azt az alávaló gazemberséget, amivel a kommunizmus a közös gazdálkodásba kényszerítette a népet. Akkor az elkeseredés az emberek között, hogy azt leírni néhány sorban nem lehet. Az asszonyok bánatukban napokig sírtak. A férfiak beültek a kocsmába és napokig ittak. Volt, aki megőrült, s ideggyógyászatra kellett vinni. Többen öngyilkosok lettek. Egy rákosi ember addig bujdosolt, hogy megfagyott. Alcsíkon egy embert a jászolból, a széna alól szedtek ki, amint a lovak ettek róla. Hogy hányat vertek meg és kínoztak agyon, hogy önként' aláírjon, az most még nem tudható, mert az ilyesmiről nem szabad beszélni... Túl nagy már a nép keserősége. Akkor, hogy már nem Isten sújtó kezét látja, hanem megrendül az Istenbe vetett hite.” (Kozma 2013. 226–227.).

Ettől kezdve az emberek talán még inkább meg voltak félemlítve, és nyilván az erős ellenpropaganda is hatott rájuk. A vallásos élet egyre rosszabbodott, „még a hűségeseznek tartott hívek is mind jobban maradoznak el a templomból. Akik valamely felelősséggel járó állásban vannak, azok már egyáltalán nem is jönnek. Gyermekük alig vannak, az ifjak pedig szinte egészen hiányzanak” (HD-DL 1960. 16b.).

Miközben az értelmiség fokról fokra elmaradozott, a templom mellett kitartók nagyobb része „az egyszerű falusi asszonyok” közül került ki. Ők jártak el a hétköznapi ájtatosságokra, a kilenc keddi búcsúkra, az októberi litániákra, ám az ilyen alkalmakkor sem voltak többen 10-20 embernél.

Különösen fájdalmas volt azt tapasztalni, hogy a legnagyobb ünnepek is elvesztik a méltóságukat és vonzerejüket. 1961-ben karácsony első napja hétfőre esett, amely munkanap volt, „minden üzem, vállalat, üzlet, iroda a rendes hétköznapi munkában volt. Az emberek pedig mentek, s a legtöbbje még az esti szentmisére sem mosakodott ki ünneplőbe és nem jött el a templomba. Éppen csak a gazdálkodó emberek tartották meg a karácsonyt úgy-ahogy” (HD-DL 1962. II. 5. 20b). Nem volt ez másképp a következő években-évtizedekben sem. 1962-ben a páter keserűen jegyzi meg: „Micsoda rabszolgaság!”

31 HD-DL 1961. V. 2., 13a

Az ötvenes évek végén a búcsúk lassan kezdtek újra tömegesebbé válni. „Jött is a nép, de igazán csak az egyszerű nép. Műveltebb és állami foglalkozású ember alig jött. Meg vannak erősen félemlítve.” A legtöbben nem is szombaton, hanem inkább pünkösdvásárnap mentek. A nép megtöltötte a templomot, volt olyan is pl. 1960-ban, hogy „sokan kinn is rekedtek a templom terén, annyian voltak. 5000 ember biztosan volt. Nagy szó ez mostan, mikor az istentelenség a vallásnak még az írmagját is ki akarja irtani” (HD-DL. 9a, 1960. XII. 13.). Gyóntató papok is kerültek, 1960-ban például négyen voltak, igaz, hogy csak erős hívásra érkeztek. „Pedig hány hívüket gyóntatom én! Sajnos kevés a lélek a világi papokban!” A páter több ehhez hasonló kritikus megjegyzést is tett a világi papokra, plébánosokra.

Az ellenőrzés ezzel párhuzamosan nem szűnt meg. 1960. május elején a közelgő pünkösöd előtt újra felkeresték a pátert a hatóság emberei.

„A tegnap itt járt nálam a rajoni kultusz-inspektor. Jó másfél órát rabolta el. Így ellenőrzi a papokat. Beszél mindenféléről, s közben, szinte észrevétlenül teszi fel az őt érdeklő kérdéseket. Mindent tudni akar az egyház életéről, a helyi adottságokról. Most úgy látszik, a pünkösdi búcsú előkészülete izgatja. Ezt kérdezte meg különösen. Mert félnek a pünkösdi búcsútól. Pedig nagyon jól tudják, hogy semmilyenképpen nem készülhetünk semmivel. Hiszen maholnap még a szuszt is belénk fojtják, úgy megakadályoztak minden szebb vallási megnyilvánulást. De azért mégis csak puhatólózunk, mert ez a hitvány, rossz lelkiismeretű emberek lélektana. Félnek, mert tudják, jaj nekik, ha valahol is meglazulna csak egy eresztéke pokoli rendszerüknek.”³²

1961-ben Lukács atya szeretett volna megemlékezni az 1661-es tatár betörés évfordulójáról, ám erre „természetesen” semmi módon nem kapott lehetőséget. Azt a megoldást választotta, hogy az őszi Mária neve napi búcsús misén a prédikációba szöve mondta el, miért van a kegyszobor arcán sérülés: „nagy és szomorú azok története, és most van igazán az ideje, hogy elmondjam nektek”.³³

A helyzet néhány évre rosszabb lett az 1961-es letartóztatási hullám után. Lukács atya sem tudhatta, mikor jönnek érte is. Kérései évekig nem találtak meghallgatásra a legegyszerűbb kérdésekben sem.

1962-ben a templom padjai már pünkösdszombaton is megteltek, vasárnap pedig még inkább. Sokakat nem engedtek oda a hatóságok, a lövéteiket nem vették fel a buszra, a gyergyóalfalviaknak egyszerűen nem adtak vasúti jegyet. „A környék mozdítható fogdmegeji mind itt voltak, civilben elvegyülve a nép között. A szeredai rajoni párttitkár és a milicista főnök rongyos ruhában járták a csoportokat és provokálták a búcsúsokat. Állítólag vagy 80 embert be is kísértek. Az ilyenfajta eseményekről biztos adatokat és bővebb részleteket tudni nem lehet, mert az ilyesmiről hallgat mindenki...”³⁴ A kegyhelyen egyedül szolgálatot teljesítő páter mellett a búcsú

32 Kozma 2013. 173.

33 Kozma 2013. 223.

34 Uo. 229.

napjaiban csíkszeredai papok hárman segítettek gyóntatni, (mert máshonnan nem engedték az inspektorok) de egymás után öt napon keresztül neki kellett végeznie a prédikációkat, ami az állandó megfigyelés mellett nagy teher. A vasárnapi prédikáció után, amit előre leírt és úgy olvasta fel, azonnal megjelent nála a rajoni inspektor, végigolvasta, „sóvár szemmel kutatta, mibe is akadhatnának bele”.³⁵

Daczó Lukács 1961-es feljegyzése szerint „a pütkösdi búcsú ellensúlyozására mostanában minden évben megrendezik Madéfalván a madéfalvi veszedelem emlékünnepélyét. Ott is, az emlékmű mellé díszörségül fele székely s fele román öröket állítanak. ... Különben a Madéfalván rendezett pütkösdi ünnepélynek is van már rigmusa: – »Olyankor Madéfalván van a búcsú és Csíksomlyón a veszedelem«” (HD-DL 20a).

1964-ben 200 éves évfordulója volt a madéfalvi veszedelemnek. A tartomány csíki kerületének (rajon) hivatalos nagy emlékűnnepségét éppen pütkösre időzítették, ezzel azt akarták elérni, hogy a nép kevésbé menjen Somlyóra. Oda-irányítottak minden forgalmat, aki Szeredába ment vonattal, azt is átirányították buszokkal Madéfalvára.³⁶ Az, hogy a hivatalos elvárás nem teljesen igazolódik be, a következő évben derült ki, amikor újra meghirdették az évfordulás ünnepséget, de alig ment oda valaki.

A hatvanas évek végétől, az újonnan megszervezett Hargita megyében a korábbi kultúrműsorok hagyományait folytatva, a hatalom más módszert gondolt ki arra, hogy elvonja az embereket Somlyóról. „Rászervezték” egy folklórfesztivált, a *Tavasza Hargitán* népzenei-népművészeti ünnepség soros fordulóját, mégpedig a város déli felében fekvő, hozzákapcsolt falusias részbe, Zsögödre. Daczó Lukács erre így emlékezik:

„Na, akkor aztán 1966 körül nekifogtak és kitalálták, hogy akkor csináljanak egy folklór fesztivált Pütkösdi búcsú alkalmával. Jön az inspektor, na hallja-e tisztelendő úr, mi lesz? Azt mondja, nem Somlyón lesz a búcsú, hanem Zsögödön. Mondom, hogy? Azt mondja folklór fesztivál lesz, és oda fogják a népeket terelni. És miből fog az állani? Hát miből azt mondja: ének, tánc, népi együttesek jönnek a Hargita minden részéből. És elkezdek mosolyogni. És mondom, mikor kezdődik ez? És azt mondja, hogy délelőtt 11 órakor vonulnak le, ez a program. Mondom hála Istennek. De tudja mit jelent, hogy az emberek jöhetnek bátran, eljönnek Somlyóra, délelőtt kiájtatoskodják magukat, s aztán lemennek Zsögödre, s ott valóban művészi előadást is [látnak], és akkor ott lesz – aztán mondom – ottan evészet-ivászat, ami csak kell. Mosolygott, azt mondja, tényleg, ez így lesz. Úgy is volt. Úgyhogy jöhettek, buszokkal jöttek az emberek”.³⁷

A zsögödi fesztivál tíz év múltán, a hetvenes évek végére több tízezres közönséget vonzott, az egész megye legnagyobb kulturális eseménye lett. Átlagosan 30

35 Uo.

36 Interjú Daczó Lukáccsal 1995-ben és 1998-ban.

37 Interjú Daczó Lukáccsal, 1998.

együttes lépett fel, 6–8 óra hosszát tartott a műsor. Ugyanakkor ezek az események adtak hivatalos keretet a gyülekezési jog látszólagos gyakorlására is.³⁸

Az 1967-es év nagyon sokak számára emlékezetes évforduló volt, a pünkösdi búcsú eredetét jelentő hargitai csata négyszázadik évfordulója. Sokan várták, hogy ez talán szóba fog kerülni. A hivatalos nyilvánosságra természetesen nemigen számíthattak, de az egyháziakra talán inkább. Mégsem történt semmi, mert akik megtehették volna, hogy nyilvánosan is szóba hozzák az évfordulót, tudatában voltak a veszélyeknek, amelyeket ezzel a fejükre hoznak.

Lukács atya hosszú, gépelt feljegyzésben töpreng azon, hogy „1967-ben hirdes-sük-e a csíksomlyói búcsú 400 éves jubileumát?”. A dilemma világos: ha megemlíti, ki kell mondani a katolikus székelyek hősiek helytállását, „*ha pedig ezt kimondtuk, ve-hetjük is a batyut a börtön felé, mert az állam szemében ez nyílt lázítás*”. Ennek kapcsán egészen pontos és részletes kifejtését kapjuk annak, hogy miért van olyannyira útban a hatalomnak ez az ünnep. Nem másért, mert „*a szemükben a somlyói búcsú magyar és székely nacionalista tüntetésnek számít*”. Egy röpké pillantást vethetünk ennek kapcsán arra, mit gondolt erről a hivatalosság egyik képviselője, Tankó főinspektor úr: „*A pünkösdi búcsút használták fel mindig, hogy a székelységet nacionalista irányban terrorizálják. Régen is így volt, és a kegyelmes úr is ezt akarta a fehérlovassal tüntetéssel. Mint egy fejedelem vonult be Csíksomlyóra, mert azt hitte, államot tud csinálni az államban. Ezért nem is mozoghat most sehova. Ezért nem örvendünk a pünkösdi búcsúnak. Jöjjenek máskor ide az emberek, de nem pünkösdkor*”. (HD–DL) Lám, az az emlék, amely reménységgel töltötte el az emberek nagy többségét, a hatalom hivatalosaiban a félelem gerjesztője volt, nem kevésbé erős emlékként...

1968. június 6-i levelében a páter beszámol a püspökségnek a pünkösdi búcsúról. Főként a liturgikus eseményekre, a gyóntató és miséző, prédikációt tartó atyákra tér ki részletesebben. Megtudhatjuk, hogy szombaton délelőtt tizenketten, délután heten gyóntattak (jelentős emelkedés a korábbiakhoz képest). Tamás Ferenc somlyói plébános kezdeményezésére már évekkel korábban bevezették, hogy szombat este egy ájtatosság után a templom kertjében körmenetet tartanak, ez ebben az évben is megvolt. Vasárnap reggel hat órától minden órában volt szentmise (másképp nyilván nem juthatott volna el mindenki misére és áldozni, hiszen a templomon kívül nem tarthattak semmilyen egyházi eseményt). Két nap alatt 5700-an járultak szentáldozáshoz, de a résztvevők pontos számát senki sem tudhatja. A hívek érkezését senki nem akadályozta, bárki bárhonnán jöhetett, csak keresztet nem hozhattak. Kegytárgyat nem árultak, mert nem volt, az alkalmi árusok a templom előtti téren azonban sokat árultak. A levélíró hangsúlyozza, hogy nem engedhető meg, hogy bárki giccses kegytárgyakat áruljon, amikor a szerzeteseknek sincs, és ha lenne, akkor is csak hatósági engedéllyel lenne árusítható.³⁹

³⁸ Demeter 2008, 2012.

³⁹ Daczó Lukács géppel írt levele a püspökségre. Jelzete a hagyatékban: P12-3-20-GE, a tartalmi kivonatot Gáll Erika készítette 2014-ben. Az adatot Tánczos Vilmosnak köszönöm.

Daczó Lukács (saját magának, titokban írt és évtizedekig gondosan dugdosott feljegyzéseiben) többször felpanaszolja magányosságát, az egyedüllétből fakadó nehézségeit. *„Rettenetesen egyedül vagyok. Egyedül ott, ahol öt páternek is volt munkája. Nekem azonban még fráter-segítségem sincsen.”*⁴⁰ Nem tartom kizártnak azt, hogy tíz-tizenkét év magányos küzdelem, ha talán nem is örölte fel, de az arányérzékét kissé eltorzíthatta, és a realitásokkal kevésbé tudott számolni; a fokról fokra felcsillanó lehetőségekben ezért jóval többet látott, mint ami valójában bennük volt. Amikor a „megyésítés” ideje bekövetkezett, az új szerkezet másokkal együtt benne is új reményeket ébresztett. Egy Fazekas János miniszterelnök-helyettesnek címzett levelében (amit a kegyhely turisztikai fellendítésének érdekében írt), a páter 1969 februárjában így „védi” a búcsúsokat:

*„Csíksomlyó az utolsó két évtizedben tabu volt. Még a borvízforrásnál sem volt szabad még egy padot sem felállítani. Most már látjuk, nincs értelme az ilyesminek. Hiszen aki ide akar jönni, az ügyis eljön, és ha már itt van, akkor miért ne érezze magát jól is az a vándor? Még akkor is, ha búcsúra jön. A tapasztalat bizonyítja, hogy még a legnagyobb búcsúknak is mindig kifejezetten kultikus volt a jellegük. Soha az államvezetés vagy a nép nyugalmas munkamenete ellen nem volt itt semmi. Sőt, a hívő ember lelkileg felüldülve, annál odaadóbban végezte is mindig a munkáját. Ennek bizonyítékául szolgálhat az is, hogy pl. Csíksomlyó kollektivistái rendszeren előljárnak a gazdasági munkák végzésében és befejezésében is. Nagyon jellemző volt évekkkel ezelőtt egy öreg székely kifakadása: – Alig jöhöttem el. Csak Csicsóig adtak jegyet a vonatra. Onnan a mezőn bujdokolva jöttem, mert az utakat is elállták. Miért akadékoskodnak? Becsülettel elvégezzük a munkánkat. Kit bántunk, milyen kárt okozunk azzal, hogy Somlyóra jövünk?”*⁴¹

A fogalmazásban ott érezzük a reménykedést, hogy a „tabu”-helyzet feloldható lesz, s azt is, hogy a régi sérelmek felpanaszolása nyomán a helyzet talán jobbra fog fordulni. Paradox, hogy ugyanaz az ember, aki évekkorábban saját maga számára írt jegyzeteiben a legerősebb szavakkal minősítette a kollektivizálást, ezúttal a kollektívben végzett jó munkával szeretné indokolni a búcsújárás ártalmatlanságát...

Ugyanabban az évben a miniszterelnök-helyettesnek küldött hosszabb, 21 sűrűn gépelt oldalnyi irat Csíksomlyó általános képe és idegenforgalmi jelentőségének alapjai címmel készült, amely szinte egy tanulmány részletességével érvel, ugyanakkor részletes adatokról is beszámol.

„Az utóbbi két évben ismét már örvendetesen megindult a nép Csíksomlyó felé. A tavaly például, vagyis 1968-ban kb. 10 000 ember fordult itt meg. – A régebbi években az évi 50 000, sőt 80 000 megszokott rendes tömeg volt. – 1949-ben, az utolsó kikerüléses pünkösdi búcsún csak a szervezeten jövő csoportok lélekszáma meghaladta a

40 Kozma 2013. 172.

41 GYÉL 1969-678 (Csíksomlyói kegytemplommal kapcsolatos tervezések).

120 000-et! És ezen felül voltak még a magánosan jövő egyének és csoportok ezrei! – És ez csak a pünkösdi búcsú! Ezen kívül van még az őszi Mária-neve napi nagy búcsú. Aztán minden Mária-ünnep is itt búcsús nap. ... Egy népnek veretékes munkával megalkotott és annyi vérhullatással megőrzött népi kincse az mindenkinek közös kincse, ahonnan emberségünk legnemesebb és legboldogítóbb virágai feselnek.”⁴²

Ugyanebben a „tanulmányban” olvashatunk a pünkösdi búcsú eredetéről, a hargitai csatáról, ahol „Dávid legyőzte Góliátot, János Zsigmond visszafutott Udvarhelyre”. „Kell ennél haladóbb hagyomány?!” – kérdezi a ferences szerzetes a miniszterelnök-helyettestől, amiben ugyancsak kétségkívül a naivitás jelét láthatjuk.⁴³

1969-ben Daczó Lukács rövid jelentésben számolt be a püspökségnek az őszi Mária neve napi búcsúról (szeptember 12.), ami abban az évben péntekre esett. Részleteket tudunk meg az áldozók számáról és a gyóntató atyákról: pénteken 700 áldozó mellett „gyóntató pap is volt bőven”, és „volt vagy 17 szentmisénk”. A szombati napon 300 áldozó volt, vasárnap jött a nagyobb tömeg, 2500 áldozóval. „Az új időknek megfelelően immár a falusi népek is inkább vasárnap jönnek. Jellemző, hogy több helyről egyenesen O.N.T. kocsival jöttek.”⁴⁴ 9 ilyen kocsi volt.” A nagy létszámú búcsúst ekkor már nagyobb számban gyóntató atyák tudták ellátni, akiket a jelentés – két plébánost, egy káplánt és négy ferencset – név szerint is felsorolt. Mivel Csíkszeredában is búcsút tartottak, onnan nem érkeztetett gyóntató pap. Egy panaszos mondat említi, hogy „sok baj volt a vásárosokkal, akik a templom előtti téren telepedtek le”.⁴⁵

Új korszak kezdetét jelenti, hogy 1970-től kezdve két ferences, a kántorként alkalmazott Márk József és a házfőnök, Écsy János dolgozik Csíksomlyón. Az addigi csaknem másfél évtized kulcsembere, Daczó Lukács a továbbiakban már nem került vissza, bármennyire is szeretett volna. Az ő múlhatatlan vonzódása Csíksomlyóhoz nemcsak megmaradt, hanem meg is erősödött akkor, amikor az egyházmegye legkeletibb plébániáján, Kostelegen az 1970-es évek közepén rátalált a Babba Mária alakjára. Kutatói érdeklődése ennek nyomán bontakozott ki. Azokban az években, amikor Csíksomlyón működött, a jelek szerint még korántsem foglalkoztatták a vallásosság népi formái, vagy semennyi ideje és ereje nem maradt ezekkel foglalkozni. Utólag emlegette, hogy még azt sem tudta, hogy mit csinálnak éjszaka a nyitva hagyott templomban:

„Csíksomlyóra jövők, távolról jövők, akik helyet kaphattak a templomban, azok ott beültek este, reggelig fel se keltek. Tehát péntektől kezdődően a templomot nem zártuk be. Most már, ott hogy virrasztottak, mit csináltak, mikor én különösen egyedül voltam, azt meg nem figyelhettem, és akkor még nem is foglalkoztam ilyesmivel,

42 Uo.

43 GYÉL 1969-678 (Csíksomlyói kegytemplommal kapcsolatos tervezések).

44 O.N.T.: az *Oficiul Național de Turism*, azaz a *Nemzeti Turisztikai Hivatal* rövidítése.

45 GYÉL 1969-1952 (Csíksomlyó, jelentés az őszi Mária-búcsúról).

mert talán szakíthattam volna időt erre is, hogy lássuk, hogy éjjel mit csinálnak, ugye én is lefeküdtem, s aludtam. Mert egyedül voltam”.⁴⁶

„Emlékek, álmok, gondolatok” kísérték Daczó Lukácsot Csíksomlyóval kapcsolatban 1970 után is, évtizedekig másutt végzett lelkipásztori munkája idején. Harminc évvel később készült el első könyvével, majd újabb tíz év múltán a másodikkal. Ezek fogadtatása, értékelése már egy másik történet. A hagyaték részletes feltárása és elemzése még ezután is tartogathat új ismereteket, adatokat, és értelmezésük jó ideig adhat még töprengeni valót a későbbi érdeklődő kutatóknak. Az a munka és az a tapasztalat, amit csíksomlyói évei alatt elvégzett és felhalmozott, értékörző és időtálló Csíksomlyó, a ferences közösség és tágabb körök számára egyaránt.

Szakirodalom

BARTALIS János

2001 *Halálra ítélve. Szent István Királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány története 1949–1989-ig testvérek vallomása alapján*. Déva: Szent István Királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány.

BOTTONI, Stefano

2008 *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

DACZÓ Árpád Lukács [OFM]

2000 *Csíksomlyó titka*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia.

2003 *Hosszú utak megszomorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából*. Budapest: Magyar Napló (Sajtó alá rendezte Takács György).

2010 *Csíksomlyó ragyogása*. Csíkszereda: Pallas-Akadémia.

DACZÓ Katalin–HEGEDŰS Enikő

2015 A csíksomlyói Mária-szobor 500 éve. *Hargita Népe* 2015. szeptember 15. (Online: <http://hargitanepe.eu/a-csiksomlyoi-maria-szobor-500-eve/> – Utolsó hozzáférés: 2019. augusztus 10.)

DEMETER Csanád

2008 A szocialista fesztiválok megyénkben. *Örökségünk* II. 14–15. (Online: <http://epa.oszk.hu/01200/01214/00005/pdf/014-015.pdf> – Utolsó hozzáférés: 2019. augusztus 10.)

2012 Hogyan ünnepeltek a szocializmusban a Hargita lábainál? *Transindex*, 2012. március 24. (Online: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=16910> – Utolsó hozzáférés: 2019. augusztus 10.)

46 Interjú Daczó Lukáccsal, 1995. július.

GODÓ Mihály SJ

2002 *Önéletrajz*. Kolozsvár: Glória Kiadó.

KOZMA Mária

2013 *Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Naplói, levelezése és más feljegyzések nyomán*. h. n. [Csíkszereda]

LÉSTYÁN Ferenc

2003 *Erdélyi Szibéria*. Gyulafehérvár: Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség.

LUKÁCS Mansvét

1924 Erdély leghíresebb kegyhelyéről. *Magyar Nép* IV. 21. (május 24.) 1–2.

1934 Erdély legnagyobb hírnevű búcsújáróhelye. *Erdélyi Lapok* II. 98. (május 19.) 2.

MÁRK József

2001 Csíksomlyói zarándoklat. In: Szatmári László (szerk.): *Csíkszereda város évkönyve 2001*. Csíkszereda: Polgármesteri Hivatal, 231–239.

2014 *Csíksomlyói mozaik*. Csíkszereda: Szent István Királyról Elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány.

MARTON József–NEMES István

1996 *Márton Áron írásai és beszédei*. Gyulafehérvár.

MOHAY Tamás

2009 *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*. Budapest: Nyitott könyv–L'Harmattan.

2018 Élet-gyónás „magamról – a világnak”: Kozma Mária: Daczó Árpád (P. Lukács OFM) élete. Naplói, levelezése és más feljegyzések nyomán. H. n., é. n., [Csíkszereda, 2013] 400 old. *Erdélyi Múzeum* LXXX. 2. 239–243.

SARÁNY István–SZABÓ Katalin

2001 *Megyecsínálók*. Csíkszereda: Státus Könyvkiadó.

TÁNCZOS Vilmos

2012 „Csodák sorozata az életem”. Az életműdíjjal kitüntetett P. Daczó Árpád–Lukács köszöntése. *Keresztény Szó* XXIII. 5. 8–9. (Online: https://epa.oszk.hu/00900/00939/00139/keresztenszo_EPA00939_2012_05_02.html – Utolsó hozzáférés: 2019. október 24.)

VIRT László

2002 *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi*. Budapest: Teleki László Alapítvány–XX. Század Intézet.

SUB PRESIUNE. LUKÁCS DACZÓ, GARDIANUL FRANCISCAN AL SANCTUARULUI DE LA ȘUMULEU CIUC (1957–1970)

După mai mulți ani agitați, în 1957 fratele franciscan Lukács Daczó a devenit preot al bisericii franciscane de la Șumuleu Ciuc, și a servit aici până în 1970. Nicăieri nu a petrecut atâția ani, nicăieri nu a dorit să revină cu atâta durere de inimă. Pentru un franciscan

Mohay Tamás: *Szorításban. Daczó Lukács, a csíksomlyói kegyhely ferences őre (1957–1970)*

---

obișnuit cu comunitatea singurătatea era o tragedie, iar pentru biserica rămasă ani de zile fără un frate franciscan sosirea sa a fost o binecuvântare. În studiul de față autorul prezintă activitatea bisericii și formarea pelerinajului de la Șumuleu pe baza însemnărilor lui Lukács Daczó din anii 1960. Face referire și la modul în care acesta a trăit această perioadă de aproape un deceniu și jumătate, sub presiuni sociale și psihologice, dar și la speranțele ce s-au născut din aspirațiile personale și din schimbările mediului social.

UNDER PRESSURE. LUKÁCS DACZÓ, THE FRANCISCAN GUARD OF THE SHRINE FROM ȘUMULEU CIUC (1957–1970)

Franciscan father Lukács Daczó had become the priest of the Franciscan church from Șumuleu Ciuc in 1957, serving here until 1970. He did not serve for such a long period of time in any other place, and he was missing no other place like this, with such pain of the heart. For a Franciscan living in a community solitary service was a tragedy, while for the church which had been missing a Franciscan for years his arrival was a blessing. In his paper the author presents the activity of the church and the formation of the pilgrimage from Șumuleu Ciuc based on the personal notes of Lukács Daczó written in the 1960s. He also refers to the social and emotional constraints of this period of almost a decade and a half as well as to the hopes that were born from personal endeavors and the change in the social environment.

